

NARCISMA DIAGNOSTIKA

klīniskajā praksē un sociālajā telpā

Cik pamatoti ir izmantot apzīmējumus ar terminu *narcistisks* un *narcisms*?

[Sociālajā telpā un sociālajos medijos bieži izmanto apzīmējumus «narciss, narcistiska personība», nereti attiecinot tos uz sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem, īpaši politiskiem līderiem.](#) Par narcistisku personību nosaukts gan tagadējais ASV prezidents Donalds Tramps, gan prezidenta kandidāte Hilarija Klintone, gan bijušais ASV prezidents Baraks Obama.

NARCISMA KONCEPCIJAS IZVEIDES VĒSTURE

Vairākumam cilvēku zināms sen grieķu mīts par Narcisu. Viņš juties tik ļoti aizgrābts ar savu daili, ka, spoguļojoties ezerā, iemilējies savā atspulgā un aizmirsis tā, ka iekritis ūdenī un gājis bojā. [Domājams, ka narcistisku uzvedību kā patoloģiska narcisma piemēru novēroja jau senie grieķi.](#) 19. gadsimta beigās seksologs Haveloks Elliss bija pirmais, kurš klasisko mītu par Narcisu saistīja ar psihiskām problēmām. Tāpēc arī Oksfordas angļu valodas vārdnīca narcismu definē kā «patoloģisku pašmīlu vai paštiksmīnāšanos».

Primārais un sekundārais narcisms

Visvairāk narcisma jēdzienā iedziļinājās Zigmunds Freids. Viņš aprakstījis primāro un sekundāro narcismu.

Primārais narcisms ir hipotētiska konstrukcija, kas nav tieši novērojama. Freids primāro narcismu uztvēra kā normālu attīstības etapu, kurā bērna domu un jūtu objekts ir tikai viņš pats. Freids domāja, ka jaundzimušā libidinālā enerģija pilnībā koncentrējas uz savu fizioloģisko vajadzību apmierināšanu.

Sekundārais narcisms, pēc Freida domām, var atgriezties pieauguša cilvēka paštēlā un uzvedībā pēc noteikta veida psihotraumām. Sekundārais narcisms – fiziskas vai psihiskas traumas ietekmē radies aktīvais ievainojums vai ievainojuma draudi, tuva cilvēka zaudējums, frustrācija – noved pie tā, ka emocionālā piesaiste tiek atrauta no ārējā objekta un atkal, kā agrāk, pārlīkta uz paša personu. Šī regresīvā narcistiskā ego atjaunošana tika nosaukta par sekundāro narcismu.

Savukārt normāla attīstība rada veselīgu pašcieņu un spēju mīlēt otru cilvēku. Tātad Freida teorijā primārais narcisms organiski turpinās normālā pašcieņā un spējā veidot nobriedušas romantiskās attiecības. Mūsdienās jaundzimušā primāro narcismu apstrīd, pamatojoties uz pētījumiem, kur jaundzimušais uzreiz pēc dzimšanas atbild uz ārpusaules stimuliem kompleksā un labi organizētā veidā.

Negatīvais narcisms

Freida sekotājs psihoanalītiķis Karls Ābrahams pievērsa uzmanību negatīvajam narcismam, kad indivīds paradoksālā veidā atrodas nevis nekoriģējamas paštiksmīnāšanās stāvoklī, bet, tieši otrādi, trauksmainā neapmierinātībā ar sevi vai pat izjūt riebumu pret sevi. Klīniskajā praksē tas novērojams nervu anoreksijas, nervu bulimijas, dismorfofobijas un dažos citos stāvokļos.

Ļaundabīgais narcisms

Psihiatrs un psihoanalītiķis Otto Krenbergs aprakstīja narcisma destruktīvos vai ļaundabīgos aspektus, kad narcistiska personība patoloģiski



Artūrs Utināns,
docents, psihoterapeits,
RSU Psihosomatiskās
medicīnas un
psihoterapijas klīnika

«Sabiedrību interesē politisko līderu psihiskās veselības stāvoklis un viņu altruisma vai egoisma un narcisma pakāpe.»

apskauž, neieredz un aktīvi cenšas destruēt citus cilvēkus. Ļaundabīgā narcisma gadījumā tikai paša narcisa Es ir cienīgs eksistēt. Narcistiski personības traucējumi piemīt indivīdam, kurš ir prasīgs, bez empātijas, egocentrisks, pārvērtē savas spējas, skauž, ekspluatē apkārtējos un neievēro citu cilvēku jūtas, bet zem tādas uzpūstas pašapmierinātības maskas atrodas depresīvs un hronisku tukšumu izjūtošs pacients.

Pozitīvais narcisms

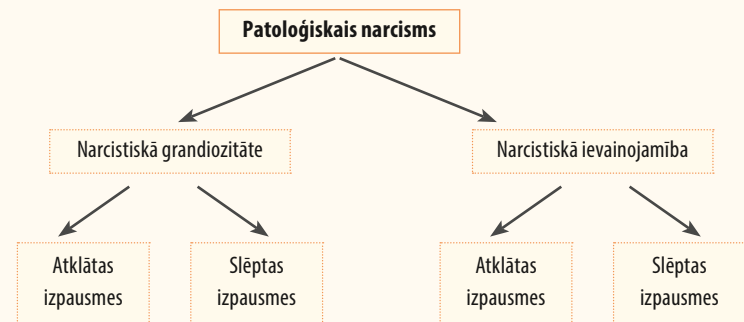
Psihoanalītiķis Heincs Kohuts aplūkoja narcismu (mīlu, kas vērstā uz sevi) un mīlu pret citiem cilvēkiem kā divas atšķirīgas attīstības līnijas, kas turpinās visu dzīvi un kam ir savas raksturīgās iezīmes un novirzes. Pozitīvais narcisms ir sava bērna dievināšana, kas piemīt vecākiem, sevis un apkārtējās pasaules apbrīna bērnam, kā arī «normālās» cerības, tieksmes, ideāli un ambīcijas. To sauc arī par nepieciešamo narcismu, jo vecāku apbrīna un lepnums ir bērna attīstības vajadzība.

Sekundārais narcisms un nespēja virzīties pa mērena egoisma ceļu veidojas narcistisko ievainojumu dēļ, kas parādās kā vecāku nepieņemšanas un varmācības sekas. Trūkstot sava narcisma ārējam apstiprinājumam («Mēs neuzskatām tevi par pievilcīgu»), indivīds izmanto egoismu, lai saglabātu sevi kaut mazu cerības un motivācijas stariņu.

Narcistiskais niknums

Kerols Izards (1991) apraksta nīcīguma afekta pārākuma izjūtu pār narcistiskas visvarenības pamatu. Cits nozīmīgs klīniskais afekts ir narcis-

PATOĻĪSKAIS NARCISMS



Avots: Pincus, Lukowitsky, 2010

tiskais niknisms, kas veidojas no narcistiskas aizvainojamības.

NARCISMA IZPAUSMES

Narcismu var klasificēt trijos atšķirīgos fenomenos:

- veselīgs narcissisms;
- patoloģisks narcissisms;
- narcistiskās personības traucējums.

Termini «veselīgs» un «patoloģisks narcissisms» drīzāk izmantojami, lai izprastu personas uzvedības motivāciju, kamēr termins «narcistiskās personības traucējums» jāuzskata par rakstura traucējuma diagnozi.

Veselīgs narcissisms

Veselīgs narcissisms tiek definēts kā indivīda spēja saglabāt relatīvi pozitīvu paštēlu dažādās mainīgās un saspringtās sociālajās situācijās. Veselīgais narcissisms liek cilvēkam meklēt apkārtējos emocionālu apstiprinājumu, atzišanu un mīlestību, kas nereti būtiski ietekmē pašsajūtu un pašvērtējumu. Daži pētnieki iesaka normālu un patoloģisku narcissismu uzvert kā nepārtrauktību vienā funkcionēšanā, kamēr citi pētnieki veselīgo, adaptīvo narcissismu un patoloģisko narcissismu iesaka uzvert kā atšķirīgas personības dimensijas.

Patoloģisks narcissisms jeb narcistiskā grandiozitāte

Patoloģisks narcissisms (att.) var tikt saskatīts gan narcistiskā grandiozitātē, gan arī negatīvā narcismā. Sociālajā telpā cilvēki ar grandiozitātes vai visvarenības izjūtām bieži vien lielās ar saviem sasniegumiem, bagātību, sakariem ar nozīmīgiem un ietekmīgiem cilvēkiem, lie-

tojot vārdus «es», «mans», «mani», lai slēptu nenozīmīgumu un nespējas izjūtu. Viņu iekšējā vajadzība ir būt par uzmanības un apbrīnas centru, turklāt viņus neinteresē sarunbiedra reakcijas. Apkārtējie šādu uzvedību dēvē par snobisku, augstprātīgu, uzpūtīgu, arogantu. Patoloģisko narcissismu var diagnosticēt dažādos psihiatriskos sindromos, kuros tas veido nozīmīgu afektīvu kognitīvu uzvedības motīvu. Par patoloģiskas grandiozitātes piemēriem var minēt megalomāniju psihotiskos vai šizotipiskajos stāvokļos, kuros izpaužas māniskais afekts ar paranormālu vai maģisku saturu – pacients jūtas kā Jēzus Kristus otrā inkarnācija, spējīgs ar domām ietekmēt pasaules ekonomiku un politiku, apturēt it kā draudošo Zemes apokalipsi un pat piecelt mirušos. Tāpat narcistiska grandiozitātes izjūta sastopama bipolāri afektīvajos traucējumos mānijas fāzē ar vai bez psihozes. Narcistiska grandiozitāte izpaužas narcistiskas personības traucējuma diagnozē. Šāda diagnoze oficiāli tika noteikta norvēģu teroristam Andreasam Bēringam-Breivikam. Narcistisko grandiozitāti var saskatīt pacientiem ar paranoīdas un antisociālas personības traucējumiem (pēdējiem to sauc par maligno jeb ļaundabīgo narcistisko grandiozitāti). Narcistiskā ievainojamība šiem pacientiem ir slēptā formā.

Nekur seno grieķu narcissisma mīts neizpaužas tik pārliecinoši kā nervu anoreksijas gadījumā. Nervu anoreksijas pacientiem un pacientēm, kuras tiecas pēc sevi apmierinoša «tievuma dailes», ir augstākais letalitātes risks salīdzinājumā ar citu psihisko saslimšanu izraisītu pašapdraudējumu. Pārņemībā ar tievuma svarīgumu izpaužas paštikšanās,

kamēr riebumā pret savu resnumu izpaužas negatīvā narcissisma ievainojamība.

Narcistiskā ievainojamība

Par vienu no svarīgākajiem psihes funkcionēšanas traucējumu iemesliem psihodinamikas zinātnē mūsdienās uzskata narcistisko jeb patmilības ievainojamību. Tā veidojas, gan pārdzīvojot dziļi sāpīgas emocijas attiecībās ar citiem, gan arī šīs sāpīgās emocijas uztverot kā sava vājuma pazīmi, jūtot kaunu par tām un tāpēc tās slēpjot. Vēsturiski kauna emociju nosauca par narcistisko pamatafektu jeb negatīvā narcissisma pamatafektu. Vēlāk citi psihoterapeiti narcistiskās ievainojamības pamatafektam pievienoja arī sāpīgu un biežu aizvainojuma izjūtu. Pacientus, kuru pašsajūtā dominē ievainojamība pār visvarenības sajūtu, psihoanalītiķi nosauca par «plānādainajiem narcisiem» atšķirībā no «biezādainajiem narcisiem», ko diagnosticē kā narcistiskās personības traucējumu. Plānādainajiem narcisiem raksturīgākā personības traucējuma diagnoze ir trauksmaini izvairīgas personības traucējums. Šāda rakstura tipa pacienti bieži izvairās no sociālajām situācijām, kurās var piedzīvot kaunu, pazemojumu vai aizvainojumu, kaut gan ar laiku sāk ciest no sociālo attiecību un karjeras sasniegumu trūkuma. Šo rakstura tipu agrākajās klasifikācijās sauca par sensitīvo rakstura akcentuāciju vai pat sensitīvo psihopātu. Narcistiskā grandiozitāte trauksmaini izvairīgajiem pacientiem ir slēptā formā. Savukārt slēptas narcistiskās ievainojamības izpausmes šizoidā, histēriskā, emocionāli nestabilā un atkarīgā personības traucējuma pacientiem var atrast tikai pēc rūpīgas izpētes un situāciju analīzes. Piemēram, šizoidā rakstura pacientiem uzslavas un kritika āreji izskatās vienaldzīgas. Narcistiskā ievainojamība ar biežām kauna, aizvainojuma un pazemojuma izjūtām izpaužas tādos trauksmes traucējumos kā sociālā bībija (uzstāšanās trauksme – bailes no kritikas, uzstājoties auditorijas priekšā; eritrofobija – bailes nosarkt publiski, jo apkārtējie to izsmies kā vājuma pazīmi), erektilā disfunkcija (trauksme par erekcijas zudumu) un dismorfofobija (pārliecība par kādas sava ķermeņa daļas neglītumu). Daudzi pacienti, kuri cieš no sociālās trauksmes un kautrīguma, ievēro alkohola kā «kaunolītiska» aģenta lomu ievainojamības mīkstināšanā, tāpēc viņiem var veidoties risks alkoholu lietot pārmērīgi

un, ja ir atbilstoša ģenētiska predispozīcija, rasties pat alkohola atkarība. Tomēr alkohols nemazina aizvainojuma izjūšanu, tāpēc alkohola riebumā izceļas verbāli konflikti, kautiņi un notiek pat slepkavības.

Narcistiskas personības traucējums

Narcistiskas personības traucējums (NPT) tika iekļauts Amerikas Psihiatru asociācijas izveidotajā klasifikācijā DSM-V (*Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders*). SSK – 10 klasifikācijā šāda diagnoze netika atsevišķi izdalīta, tāpēc to var klasificēt, izmantojot kodu «Citi precīzēti personības traucējumi» (F 60.8).

NPT diagnozes noteikšanai nepieciešamas vismaz piecas no minētajām pazīmēm:

- pārspīlēta savas nozīmības apziņa un savu sasniegumu un talantu pārspīlēšana;
- stundām ilga fantazēšana par saviem neierobežotajiem panākumiem, varu, skaistumu, perfektumu;
- pārliecība par sevi kā tik īpašu un unikālu, ka ar pacientu jādarbojas tikai augsta statusa cilvēkiem un institūcijām;
- milzīga apbrīna pieprasīšana no apkārtējiem;
- pacients sagaida pret sevi īpašu attieksmi un to, ka citi noteikti paklausīs viņa gaidām;
- apkārtējo ekspluatācija, lai iegūtu sev kāroto;
- nespēja būt empātiskam, saprast citu jūtas un vajadzības;
- pastāvīga skaudība par citu cilvēku īpašumiem un sasniegumiem;
- augstprātīgums un uzpūtība.

NARCISMS SOCIĀLAJĀ TELPĀ

Daudzu specialitāšu pārstāvji – psihologi, sociālie psihologi, sociālie antropologi, politologi un sociologi – terminu «narcissisms» izmanto dažādu politisku procesu un personību iracionālas uzvedības skaidrojamos. Par narcistiskā piepildījuma piemēru var minēt diktatorus, prezidentus, carus un karavadoņus, kurus sumina tauta; estrādes māksliniekus, operdziedātājus, aktierus, kas izbauda skatītāju ovācijas; sportistus, kuriem uzgavilē stadions un kurus, atgriežoties no svarīgām sacensībām, sagaida fanu pūļi (un kas saslimst ar «zvaigžņu slimību»); zinātniekus,

kuri saņēmuši Nobela prēmiju un kurus, kājās pieceļoties un aplaudējot, sumina zinātnieku kongress; politiķus, kuri paveikuši kaut ko nozīmīgu un kurus sveic piekritēju pūlis, utt.

Tāpat sabiedrību interesē politisko līderu psihiskās veselības stāvoklis un viņu altruisma vai egoisma un narcissisma pakāpe. Kristofers Lašs grāmatā «Narcissisma kultūra» (*The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*) ietvēra narcissisma jēdzienu sociālajā kontekstā, aprakstot sociālās nostādnes, kuru raksturīgākās īpatnības ir galējs individuālisms, intereses trūkums par pagātņi un nākotni, neuzmanība pret apkārtējiem un neieinteresētība sociālajā saliedētībā. Pašlaik pasaulē valdošo stāvokli Junga psihanalītiķi aplūkojuši grāmatā «Skaidrās pašreizējās briesmas: narcissisms Donalda Trampa ērā» (*A Clear and Present Danger: Narcissism in the Era of Donald Trump*). Attiecībā uz valstu prezidentiem tika izveidoti jēdzieni «veselīgs prezidentiālais narcissisms» (*Healthy Presidential Narcissism*) un «ļaundabīgs prezidentiālais narcissisms» (*Malignant Presidential Narcissism*) (Cruz L., Buser S., ed. *A Clear and Present Danger: Narcissism in the Era of Donald Trump*. Chiron Publications, 2016). Sabiedrība būtu ieinteresēta uzzināt, kuri no politiskajiem līderiem nav altruistiski motivēti, bet ir pārņemti ar patoloģisku narcistisku pašapliecināšanos un paštikšanās.

It īpaši pēc Trampa ievēlēšanas daudzas psihiatrijas autoritātes publicējušas brīdinošus aicinājumus ievērot Amerikas Psihiatru asociācijas deklarēto Goldvotera likumu (*Barry Goldwater Rule*), kas atzīst par ētikas pārkāpumu izteikt pieņemumus par publiskas personas diagnozi, neveicot šīs personas diagnostisku izmeklēšanu. Amerikas Psihologu asociācija šādu noteikumu savas asociācijas biedriem psihologiem neizvirzīja, tāpēc vairāki psihologi sociālajos tīklos ir izteikušies, ka tagadējam ASV prezidentam D. Trampam ir narcistiskas personības traucējums. Daži psihiatri ir uzsvēruši, ka D. Trampam nav visu vajadzīgo diagnostisko kritēriju NPT diagnozei, konkrēti, nav ciešanu, kas nepieciešamas medicīniskā stāvokļa diagnostikai. Trampa narcistiskās iezīmes var būt vēlamas noteiktiem tautas slāņiem.

Tomēr, kā uzsver daži citi psihiatri, Goldvotera likums, pilnībā noliedzot politiķu vērtējumu šādā aspektā, nav pietiekami elastīgs un adekvāts. Ir gadījumi, kad pilsoņiem būtu

jāzina par politisko līderu psihiskās veselības problēmām. Ja politiskie līderi ir pozīcijā, kurā var sūtīt savas valsts pilsoņus karā, pilsoņiem jābūt pārliecinātiem par līdera veselīgo spriestspēju. Taču šādi politiska līdera diagnostikai jābūt zinātniski validai, labi dokumentētai un objektīvai. Manā skatījumā ir iespējama politiska līdera motīvu analīze tikai pēc tā publiskās uzvedības un runām, netiekoties ar viņu personīgi, taču atturoties no jebkādas diagnozes minēšanas. Apspriet politika iespējamus motīvus un noteikt diagnozi ir divas atšķirīgas darbības. ♦

Vēres redakcijā vai pie raksta autora

ĒTIKAS DILEMMAS ĀRSTA ATTIECĪBĀS AR NARCISTISKA PERSONĪBAS TRAUCĒJUMA PACIENTU

Narcistiska personības traucējuma pacienti uzstāj uz ārstēšanos tikai pie vislabākajiem ārstiem, jo uzskata, ka citi nav viņu cienīgi.

- Pacients pieprasa sev īpašu statusu un apbrīnošanu, ko ārsts nevēlas vai nemāk sniegt. («Vai esat pārliecināts, ka spēsiet strādāt ar tik unikālu un sarežģītu cilvēku kā es?»)
- Var izdarīt spiedienu, lai nebūtu līdzīgs ar citiem pacientiem.
- Pauž neapmierinātību ar medicīnisko izmeklēšanu un tās rezultātiem, jo nav izmantotas pietiekami izsmalcinātas metodes vai iegūtie dati neatbilst priekšstatam par sevi.
- Sastopoties ar nepilnībām vai sīkām ciešanām, devalvē ārsta darbu un īpašības, izraisot pret sevi nepatiku.
- Sastopoties ar augsta statusa narcisu, ārsts to idealizē un pakļaujas tā prasībām, kas nesaskan ar optimālas ārstēšanas taktiku.
- Izjūtot pacienta augstprātību un snobismu, ārsts nevēlas būt pārāk iesaistīts narcistiska pacienta problēmās.